

VICENÇ M. ROSSELLÓ I VERGER

Les Illes i els Països Catalans

Des de la Renaixença fins avui

Més de mig segle d'exercir de valencià m'atorga una perspectiva estranya —i em condiciona substancialment— per enjudiciar amb un cert aire de desarrelament els fets de la política i cultura illenques. La meua trajectòria, que no deu interessar ningú, explica una inclinació palesa al tema: vaig començar la carrera universitària a Barcelona estudiant-hi Ciències naturals; després, circumstàncies familiars i econòmiques em feren recalar a la Universitat de València on vaig esdevenir geògraf, però mai no vaig oblidar que havia nascut a Mallorca —on vaig pouar i elaborar la tesi de doctorat—, ni que em deia Rosselló, nom d'una terra catalana irredempta. Un mallorquí de soca-rel, que tota la vida ha fet de valencià, ara l'inviten a reflexionar sobre la seva —les seves— terres. El biaix és ineludible gràcies als amics de *L'Espill*. Maldaré perquè aquest paper no siga una confessió, tot i que adesiara n'obriré el pany.

LA RENAIXENÇA I LES REVISTES

Mallorca i les altres illes van ser de les darreres, el 1715, en caure —per llunyanes, no per resistents, tot cal dir-ho— a la guerra de Successió. El decret de Nova Planta s'hi va promulgar el 1716-1717. Gairebé un segle i mig més tard, hi començaria una discreta recuperació. La breu revifalla menorquina va coincidir amb les dominacions britànica i francesa (1713-1802).

Vicenç M. Rosselló i Verger (Palma, 1931) ha estat durant molt anys catedràtic de Geografia a la Universitat de València. Autor, entre moltes altres obres, de *Geografia del País Valencià* (IVEI, 1995)

El romanticisme «renaixentista» va topar a Mallorca amb una burgesia conformada amb les regles de l'antic règim que preferia el comerç a la indústria, pensava en una economia autàrquica, malgrat comptar amb l'exportació a les colònies o excolònies, tot en mans de polítics sucursalistes. Els poetes o escriptors de la Renaixença optaven amb els Jocs Florals de Barcelona per uns lloçers —a fora casa— i una glòria que trencaria la peresa i rutina dels conterrànies. Tanmateix, la llunyania de la massa no era fàcil de salvar: el liberalisme era castellà i el tradicionalisme, castellà i reaccionari. No hi havia poetes esquerrans, ni simpatia o complicitat dels polítics o negociants. Mallorquinisme i revolució burgesa no tenien res que veure: mancaren els industrials i els polítics (Melià, 1977).

Un dels artífexs —si no el principal— del moviment més literari que no cultural que anomenam Renaixença va ser Marià(n) Aguiló i Fuster (1825-1897), «patriarca de les nostres lletres», com llegia jo, de petit, quan travessava per *l'entrada que passa*, vora la pescateria de Ciutat. D'una família xueta, el 1844 va anar a estudiar dret a Barcelona i s'enrolaria a la recerca bibliogràfica, lingüística i folklòrica dels Països Catalans. Introduït al cos d'arxiviers i bibliotecaris, va recalar a la Universitat de València on féu coneixença amb Teodor Llorente i Wenceslau Querol. La llavor d'un «valencianisme», sempre temorec, estava sembrada per un mallorquí.

Com a bibliotecari de la Universitat de Barcelona, en Marià(n) tingué més ressò. El 1860 havia publicat la *Bibliografia catalana* i va esdevenir un dels restauradors dels Jocs Florals que acabarien essent la institució literària pivot del moviment renaixentista i a la qual acudirien la majoria d'aspirants a fer-se un nom dins la literatura catalana. El *Diccionari Aguiló* mostra als seus vuit volums publicats una voluntat unitària que converteix l'autor en una figura cabdal de la Renaixença.

La inèrcia i l'arcaisme expliquen un moviment minoritari, tardà, pudorós i satel·litari a les Balears i, no diguem, a les Pitiüses. La majoria de la societat illenca era quasi analfabeta i considerava el castellà com a única de llengua de cultura... escrita. Hi havia elements il·lustrats clarament oposats, com *Juan Luis Estelrich* i Perelló (Artà, 1856-Palma, 1923), catedràtic de literatura, advers a l'ús del català i membre de l'Academia Española.

Revistes com *La Palma* (1840-1841), animada per J. M. Quadrado, T. Aguiló i A. M. de Montis, eren de fet contràries a l'ús del català; tot i dedicar-se a la literatura, ho feien en castellà, resignats a que «el lemosín va perdiendo su antiguo esplendor». L'exemple valencià, «que ha entendido mejor sus intereses», el volien seguir (Mas, 2008). «El llenguatge aun rudo», «musa no cultivada» apareixen en un article

sense signatura del número 6 (8 de novembre de 1840).¹ La *Revista Balear* (1872-1873), dirigida per Josep Lluís Pons, s'expandia no sols a la literatura, sinó també a la història, l'art i les ciències, però seguia majoritàriament en castellà, tot i que el director i Josep Taronjí hi aportaven qualche article en català, reivindicant la unitat «amb mallorquins, catalans i valencians». La Renaixença començava amb un projecte de Jocs Florals (1873), frustrats.² Encara tenim el *Museo Balear* (1875-1877 i 1884-1888) que va seguir les mateixes senderes en dues èpoques.³ Quan, el 1890, fou celebrat el cinquantenari de *La Palma*, encara planava la idea bilingüista i anacrònica estilísticament; Joan Alcover, cofoi i conformista, escrivia en castellà i n'era lleugerament patriota (Pons, 2014).

L'Ignorancia (1879-1885) que sortia de l'afany de l'erudit lul·lista, Mateu Obrador i *La Roqueta* (1887-1892 i 1898-1902), animada sobretot per Pere d'A. Peña, en canvi, es publicaren íntegrament en català, però amb un caràcter costumista i humorístic en què els autors signaven amb pseudònims com si n'estiguessin empegueïts... En Peña, vertader propulsor dels periòdics ressenyats —que arribaren a depassar tiratges de dos o quatre milers d'exemplars— retolava els plànols parcel·laris que feia amb una gran competència de «geòmetra» o agrimensor (1862-1867) en castellà, estraftent-ne sovint la toponímia i traduint-ne *naturalment* els genèrics.

El nucli de *La Almudaina* va suposar un revulsiu. El liderava en Miquel dels Sants Oliver (1864-1920) i en formaven part G. Alomar, B. Amengual i F. Escalas, regeneracionistes i addictes al modernisme català. Les directrius de V. Almirall es combinaven amb la *tradició* de J. Torras i Bages i propiciaren la «conversió» de Joan Alcover i Miquel Costa.⁴ Contra l'esperit provincià(l), n'Oliver, armat d'un pertret intel·lectual sòlid, va propugnar des de *La Almudaina* (1890) una sèrie d'articles recollits després al llibre *La cuestión regional* (1898), tot evitant el catalanisme i manejant arguments històrics a partir de 1717, la data fatídica d'implantació de l'uni-

¹ L'article en qüestió, «De los dialectos considerados en relación a la literatura», atribuït a J. M. Quadrado, era de Jaume Pujol, advocat partidari de la cohesió estricta de l'estat liberal amb una cultura espanyola única. (Joan MAS, *La construcció d'una identitat. El debat ideològic i cultural entorn de J. M. Quadrado i J. Ll. Pons i Gallarza*, 2008)

² El 1870, Josep Lluís Pons i Gallarza, catedràtic d'institut i avi de Joan Pons i Marquès, havia presidit els Jocs Florals de Barcelona i volia traslladar-los a Mallorca. L'«escola mallorquina» de poesia li deu molt (MIR, 1975)

³ Les revistes més tost científiques que va publicar el prolífic catedràtic Pere Estelrich, com veurem, eren totes en castellà

⁴ La composició de «La Balanguera» —esdevingut himne quasi oficial— data de 1903. M. Costa amb «Siau qui sou» (*Horacianes*, 1906) reivindicava el classicisme i el rebuig a la forasteria (Pons, 2014)

formisme castellà. Fet i fet, el seu pensament regeneracionista havia evolucionat des del maurisme al regionalisme i, després, va optar pel catalanisme. Havia estudiat dret a Barcelona on es va traslladar el 1904 i va arribar a dirigir *La Vanguardia* (secundat per À. Ruiz i Pablo i M. Verdaguer) i va ser fundador de l'Institut d'Estudis Catalans del qual es va distanciar després. Va insistir en l'esterilitat dels escriptors mallorquins castellanitzants «igualmente desconeguts a Mallorca i a Barcelona».

Al començament del segle XX, les coses havien millorat. El setmanari *La Veu de Mallorca*, dirigit per Joan Torrendell, va sortir tímidament el 1900 i es va sostenir tres mesos. El 1906 —coincidint amb el I Congrés de la Llengua Catalana— hom parlava obertament de «la gran Pàtria catalana, la mare nostra». El mateix any arrancava *Mitjorn* que durà fins al 1907 per iniciativa clerical que, tanmateix, admetia la col·laboració d'en Gabriel Alomar —que els capellans qualificaven d'ateu.

L'ESGLÉSIA I LA IDENTITAT

No crec que s'hagi reflexionat a bastament sobre el paper de l'Església en el manteniment i la propulsió de la identitat illenca i en la continuïtat de la llengua i cultura. El Seminari Conciliar de Sant Pere ha estat, al llarg d'un segle i escaig, el que va suplir la funció de l'Estudi General, suprimit el 1829 i 1842.

Capellans o exseminaristes —fins i tot després de la guerra civil— van mantenir el caliu de l'alta cultura i d'una recerca més tost humanística. Els seus professors de l'època que tractam —sobretot a partir del pontificat de Pere J. Campins (1898-1915)— assoliren i mantengueren un nivell elevat fins i tot en assignatures no filosòfiques i teològiques. Tant el seminari de Mallorca com el de Menorca i el més humil i vacil·lant d'Eivissa seguien un *quadrivium* modernitzat pel papa Lleó XIII i, malgrat la «tara» escolàstica, formaven personatges entesos en ciències de la terra o tècniques.⁵

Miquel Maura i Montaner, germà del polític Antoni i rector del seminari, va imposar durant la Restauració un espiritualisme teòricament deslligat de la realitat social. Caldria esperar el rectorat de Bartomeu Pasqual —llatinista excel·lent— sota l'ègida del bisbe Campins que havia promulgat una *Ratio studiorum servanda in Seminario* (1898) perquè la llengua catalana i la història de Mallorca entrassin al curriculum dels aprenents de clergue, al costat de les ciències dures. Ho confirmava la institució del *Certamen científico-literario* anual al qual s'arribarien a premiar

| ⁵ V. M. ROSSELLÓ, *Història de la Ciència a les Illes Balears*, v (2015), p. 17

més d'un milenar de treballs en llatí, castellà i català.⁶ No sols per les matèries estudiades i els temes proposats (arqueologia, arxivística, literatura, sagrada escriptura, sociogeografia, etc.), sinó com a aprenentatge investigador, una bona proporció dels premiats excel·liren després en la *curolla* cultural i científica. Al seminari es formaven, fet i fet, dues categories d'alumnes: els «llestes», independentment de la seva extracció social, tenien els millors expedients i, a la llarga, optaven a llocs dirigits, eren part dels que farien ciència; els altres —clero «de missa i olla»— serien «vicariets» de parròquies secundàries perquè «no n'hi havia més de fetes», però constituïen una categoria ben addicta i fidel a la terra.

La Sapiència era un col·legi major per a aspirants al sacerdoci, fundat el 1629 amb edifici propi —darrere el que havia estat casal de Cresques Abraham, bruixoler i mestre de cartes de navegar—. S'hi accedia per oposició i el rector n'era un dels becaris,⁷ elegit per votació. El col·legi estava sota l'advocació de Ramon Llull l'estàtua del qual presideix el claustre. No va ser casualitat que s'hi constituís la Societat Arqueològica Lul·liana de la qual parlaré en altres paràgrafs. Bona cosa dels col·legials que en sortiren participaren en el redreçament cultural (i nacional). Un dels *superiors* del Seminari, Joan Parera, mantingué entorn de 1926 una revista, *Sa Marjal*, de temàtica patrimonial i erudita.

El pontificat de Campins (1898-1915), que anava de *mestís*,⁸ va comptar des de l'inici amb mossèn Antoni M. Alcover de qui va moderar el seu temperament integrista. Al Palau —i als seminaris dels Països Catalans— va nàixer el projecte del *Diccionari de la llengua catalana* i la seva «Lletra de convit». Aleshores mossèn Alcover, vicari general, va establir vincles fermes amb Catalunya que depassaven la recerca filològica: ell va gestionar la vinguda d'Antoni Gaudí per a la reforma de la Seu, i la dignificació musical litúrgica —gregorià i cant coral.

Els contactes musicals demanen un detall. El franciscà català Eusebi Clop va explicar als capellans i frares mallorquins (1904) el cant gregorià, restaurat a Solesmes i que, impulsat pel *Motu proprio* de Pius X, esdevindria oficial a la litúrgia catòlica. L'*Schola Cantorum* (1909), amb la restauració dels *vermells* i la participació dels seminaristes a les funcions de la Seu va ser assessorada per Domènec Mas i Serracant les composicions del qual estaven al repertori de l'*Schola* com les d'altres catalans,

⁶ *Els certàmens del Seminari Conciliar de Sant Pere*, 2005

⁷ Duien la beca vermella i els del Seminari —becats i no, indistintament—, blava. «Blau i encarnat» tenia una certa connotació competitiva

⁸ Eren qualificats de *mestissos* els clergues que volien mantenir-se equidistants entre liberals i conservadors

Lluís Millet, Lluís Romeu⁹ i el mallorquí Antoni Sancho. La dignificació litúrgica també va arribar des de terres catalanes, fins i tot abans del I Congrés de Montserrat que va coincidir amb l'any de la mort del bisbe Campins; hi acudiren molts d'illencs.

El doctor Josep Miralles i Sbert venia desterrat des del bisbat de Barcelona on havia topat amb el capità general Emilio Barrera, precisament per haver estimulat la predicació en català a la diòcesi. Ara m'explic perquè la Santa Seu —en complicitat amb la dictadura de Primo de Rivera— el va nomenar arquebisbe *in partibus infidelium*, no gensmenys que de *Beroea* (és a dir d'Alep o Halep; qui ho hagués dit!) per compensar la degradació. Sempre em vaig preguntar què volia dir l'oxímoron d'arquebisbe-bisbe, un jeroglífic, sobretot en llatí.

Miralles era molt culte¹⁰ i havia catalogat l'arxiu catedralici en tres enormes volums impresos i cal no oblidar que havia estimulat mossèn Alcover a escriure en mallorquí. Al llarg del seu pontificat (1930-1947) va mantenir el catecisme català, més per eficàcia que per patriotisme. L'aparatós Sínode convocat el 1932, com a demostració de vitalitat eclesiàstica, va ser publicat en llatí correctíssim, traduït pel canonge i rector del Seminari, Bartomeu Pascual i Marroig.¹¹ Miralles —que encara es feia dir *vossència*— i Pascual, nomenat bisbe de Menorca el 1936, es giraren a favor de Franco i del *Movimiento* amb episodis tristíssims que provocaren la denúncia de Georges Bernanos a *Les grands cimetières sous la lune* (1938).

Caldria fer esment, també, del bisbat del valencià Teodor Úbeda (1973-2003) de qui vaig sentir el sermó predicat el 31 de desembre de 1998 durant el pontifical concelebrat amb els bisbes i abats dels Països Catalans en ocasió del 750è aniversari de la institució parroquial de Mallorca. Cap polític català hagués gosat en aquella saó pronunciar aquell manifest. El bisbe havia estat «segrestat» per un grup de capellans nacionalistes encapçalat per mossèn Pere Llabrés, probable redactor de la proclama; la cúria diocesana mai no havia estat tan identificada amb la causa. A la menor de les Balears, inesperadament, el bisbe mallorquí Miquel Moncadas (1969-1977) en va seguir l'exemple. El santuari de Lluç, el monestir de la Real i el «Grup de capellans dels primers dimarts» (Marimon, 2004) donaven suport a un nacionalisme cristià.

⁹ El *Credo* d'en Romeu va arribar a ser tan popular que encara es canta a les celebracions col·lectives, com l'*Avemaria*, també en català

¹⁰ Vaig catalogar i classificar els més de 10.000 volums de la seva esplèndida biblioteca llegada al Seminari, amb l'ajuda d'altres alumnes «ciutadans», els estius dels 1948-1950

¹¹ Acreditat escriptorista, havia muntat des del 1913 un Museu Bíblic ben interessant al Seminari, seguint la trajectòria del de dom Bonaventura Ubach a Montserrat

LA BALEARITAT

Una província, primer *de Palma de Mallorca* (1833) —que va transcendir a les plaques de matrícula dels automòbils— va passar a dir-se després (1847) de *Baleares*. En castellà, com l'equip de futbol rival del Mallorca (ex Alfonso XII!) i el diari del Movimiento que va substituir *El Día* a partir de 1936. L'anterior periòdic ja era balearista i sovint anticatalà abans de canviar de capçalera. L'estigma província no tenia gaire a veure amb el mot *Baleares* que la plebs sempre deia i pronunciava en castellà per la seva artificialitat. Per altra banda, el balearisme ha estat utilitzat per enfrontar-se culturalment i política amb Catalunya (Carrió, 1999).

Balears, deia Gabriel Alomar (*El Día*, 1-8-1924), és «una entidad que no tiene existencia real porque carece de cohesión homogénea, de unidad interna». Joan Estelrich, a *La Revista* (1917, núm. 31) deia que «la personalitat balear —era— un camí sense sortida» i Guillem Forteza es manifestava en contra del «balearisme» (*La Veu de Mallorca*, 1918). L'espectre provincial òbviament els influïa, com als teòrics de la transició dels anys de 1970 ençà.

La gestació de l'Estatut d'Autonomia de 1931 va incloure un episodi curiós: començà en un avantprojecte de totes les illes i va acabar en un altre avantprojecte «de Mallorca i Eivissa» que atorgava «la màxima autonomia a cada una de les tres illes». ¹² La segona balear dels clàssics, per gelosia no mancada de fonament, s'havia desentès de l'avantprojecte. Les diputacions provincials dels liberals i de la Restauració sempre havien menystingut les illes germanes: això pesaria força en l'Estatut definitiu, aprovat amb moltes dificultats «insulars», el 1983.

Tanmateix, el Regne de Mallorca era una realitat històrica i geogràfica, mala d'amagar. Les Pitiüses —amarades de valencianismes lèxics, com havia mostrat Joan Veny— havien sofert freqüentíssims oblits. Menorca, més o menys conscientment, brandava un passat recent de dominació estrangera i un nivell cultural superior. ¹³ Els cacicats d'ambdues —molt diversos, un econòmic, l'altre aristocràtic— pesaven prou i maldaven per sostroure's a la dominació mallorquina. Felip II, el 1570, ja havia volgut abandonar Menorca, deportant-ne la població... L'arxiduc Lluís-Salvador, en la llarga gestació de les seves *Die Balearen*, va anteposar *Die alten Pityusen* (1869) a les Balears (1871-1891).

¹² S'oblidaven de Formentera, aleshores indivisible de l'altre Pitiüsa. Els homes de *La Nostra Terra*, malgrat ser els redactors de l'avantprojecte, no creien en la balearitat

¹³ Els diaris —malgrat alguns assajos balearitzants— han estat sempre majoritàriament illencs, és a dir, mallorquins, menorquins o eivissencs

Cal admetre que Eivissa ha estat sucursal de sucursals i Formentera, illa d'illes, cosa que no justifica de cap manera la institució d'un consell insular independent que malauradament no depassa la categoria de municipal.¹⁴ Quan hom ha volgut extrapolar la microcomarcaltització continental dels Països Catalans a les Illes, s'ha caigut en el parany dels *partidos judiciales* per a Mallorca i en l'evidència que cada illa era una comarca. És clar que la dualitat de Menorca oriental i occidental és real i que Formentera no és Eivissa, tot i que en sigui dominada. La «catalanofòbia» de la dreta menorquina (Estelrich ho va dir), durant la República, va ser contrarestada per l'esquerra culta que l'ha dominada fins fa poc.

No podem oblidar l'episodi balearista del canvi de títol del *Diccionari de la llengua catalana* de mossèn Alcover, amb ortografia dissident, convertit en *Diccionari català-valencià-balear* durant la dictadura primorriverista per un plat de lleties. Arran del traspàs de l'iniciador, Francesc de B. Moll va rectificar, però no va gosar esmenar-ne la capçalera.

L'Estatut d'Autonomia del 1982 va patir un dels més greus entrebancs per les discussions sobre la representació «paritària» que va imposar un pes equivalent per a Mallorca i les altres illes, malgrat la diferència numèrica de les poblacions respectives (3,7 a 1). Tot i amb això, la balearitat s'ha aplicat políticament amb les «quotes» fàctiques que malavegen assegurar els partits per a bé o per a mal. Un detall afegit: acaba de sortir publicat el volum cinquè de la *Història de la Ciència a les Illes Balears*, una iniciativa del primer govern de progrés en un llunyà 2003. En presentar-se el primer lliurament, el director parlava d'un oxímoron. Ara és una realitat i som uns quants —no gaires— que creiem que les Illes Balears són un projecte viable.

L'IMAGINARI I L'ANTICATALANISME

Després de generacions intoxicades pels paradigmes de la història trabucada pels liberals castellanistes (*Indíbil y Mandonio, Viriato, Hermenegildo y Recaredo, la Reconquista, el Cid Campeador, el Descubrimiento, el Imperio*, etc., etc.) i polaritzada encara més després a la postguerra civil, les gairebé úniques romanalles del nostre imaginari popular eren en Ramon Llull i el rei en Jaume. Això sí, la quasi totalitat de la població de les Illes, abans de la guerra dels tres anys, parlava català: mallorquí, *pla* o eivissenc. Més per inèrcia que no per civisme. El castellà era «foraster», tot i

¹⁴ L'operació de la dreta pitiüsa, els va sortir errada perquè el Consell de Formentera sempre ha estat d'esquerres, de l'agrupació de Gent per Formentera

que fóra la llengua formal de les solemnitats civils i religioses, de l'administració i de l'ensenyament.¹⁵

Pocs, ben pocs, fins i tot els il·lustrats i els de «la Ceba», devien saber que Ramon Muntaner, nascut a l'Empordà (1265), havia estat ciutadà de Mallorca (1287-1300), que s'havia casat amb una valenciana (1311) i s'havia establert definitivament al País Valencià. I, el 1326 a la seva possessió de Xirivella, començava a escriure la *Crònica* on surt la paràbola de la mata de jonc, tan cara a Joan Fuster.

La Veu de Mallorca (1900) en els seus primers números denotava «un renouet estrany, simpàtic... de llibertat» en una Mallorca, germana de Catalunya i València. No n'eren aliens Gabriel Alomar i la gent més aviat dretana que es congregava al «Salonet Beethoven», presidida per Joan Alcover. *El Globo* de Madrid els qualificava de separatistes. El comiat de *La Veu* efímera l'encertava: «Mallorca dorm».

Durant la primera guerra mundial, l'apotecari republicà de Felanitx, Pere Oliver i Domenge (1886-1968) participà d'una segona represa de *La Veu de Mallorca*, havia publicat a Barcelona *La catalanitat de les Mallorques* (Catalònia, 1916). L'any següent era reivindicat el dret foral pel que feia a les successions (Mir, 1975), mentre que es repetien els congressos del dretà Institut Agrícola Català de Sant Isidre, estès en una etèria Federació Agrícola Catalano-balear (V Congrés a Ciutat, 1902). Se'n feren a Manacor (1907), Mallorca-Eivissa (1912), Menorca (1917) i Sóller (1923), el darrer d'abans de la Dictadura que els va vetar.

L'Associació per la Cultura de Mallorca, fundada aquell any, va publicar des de 1923 a 1936 l'*Almanac de les lletres* que ben prompte va coexistir amb *La Nostra Terra*, revista mensual, més que literària, cultural on cabia la ciència, la música i un cert grau de mundanitat (Mestre, 2009). Hi contribuïa gent de dreta i esquerra com Elvir Sans, Gabriel Alomar, Miquel Massutí, Bartomeu Darder, Joan Pons. Els músics Antoni Noguera, els germans Baltasar i Julià Samper, Antoni Torrandell, Jaume Mas Porcel no n'eren aliens. Mossèn Antoni Pont havia fundat la Capella de Manacor i un altre clergue, Joan M. Tomàs organitzava a l'església de Santa Anna del Palau Reial (*Capitanía!*) la Capella Clàssica, clarament compromesa amb la música moderna i la catalana.¹⁶ «La Ceba» —és a dir, la progressia i la tradició nacionalista—, gairebé en bloc, durant els darrers anys de la Dictadura i els de la República,

¹⁵ Un dels meus mestres de l'Escola pràctica annexa a la Normal —que era censor del Movimiento!—, el curs 1940-41 ens explicava en català. Els dictats i les redaccions, els fèiem *naturalment* en castellà. Un fill del pintor romanès Alexis Macedonski, company de la meua classe que només parlava francès, en una setmana va aprendre el català per necessitat

¹⁶ Un seu germà jutge, Gerard, acabaria sent Subjefe Provincial del Movimiento

s'hi afiliava. El batle Emili Darder organitzava un servei de salut escolar: record les fitxes blaves que recollien en correcte català totes les dades sanitàries dels alumnes de les escoles de Ciutat; encara funcionaven, a la meua escola, en la postguerra.¹⁷

Tanmateix, els pòsits anticatalans existien. Sempre he sospitat que es remunten a la guerra del Rosselló (final del segle XV) —on s'enviaren soldats mallorquins quintats per força— o als censals que acapararen els creditors de Barcelona, esmentats pels forans revoltats el 1450. Un bon professor meu —no historiador, a dir ver— deia que «primer amb el moro Mussa que amb els catalans!» Què hi havia o hi ha de freudià en aquest sentiment, no insòlit sobretot a les classes incultes? Les fragilitats del catalanisme raïen a les institucions del mateix país, contràries a la llengua pròpia. L'autoodi no compensava la inèrcia lingüística i una insuficient adhesió estaloniada per una indústria cultural majoritàriament castellana (Pons, 2014).

A final de segle XIX, període de *L'Ignorancia* i *La Roqueta*, el catedràtic d'Institut, Pere Estelrich, dirigia, redactava i publicava tres revistes quinzenals: *El Porvenir de Mallorca* (1876-1877), *El Porvenir Balear* (1878) i *El Agricultor Balear* (1892) on les «concessions» a la llengua autòctona es limitaven a la imprescindible transcripció de noms d'espècies o varietats cultivades. En canvi, un enginyer català, Francesc Satorras, arrelat molts anys a Mallorca, maldava per apropar-se a la pagesia amb la revista bilingüe *Pla y montanya* (1898-1899). *Es Pagés Mallorquí* (1899-1900) dirigida per Antoni Garcias Vidal seguia la mateixa sendera. Aquest episodi de les revistes agràries és significatiu.

L'acord de l'Ajuntament de Palma, l'any 1907, adherint-se a Solidaritat Catalana va irritar els balearistes que mostraven el seu sucursalisme madrileny. La burgesia era castellanista: «Aquí la gent no vol català». Ho deia mossèn Miquel Costa en una lletra dirigida a Antoni Rubió i Lluch, després d'haver pronunciat el sermó de la festa de Ramon Llull (Melià, 1977). Un altre canonge, Antoni M. Alcover que havia estat partidari de Solidaritat, sota la Dictadura passaria del ressentiment a la incoherència. El conflicte amb l'Institut d'Estudis Catalans havia començat el 1918 i el bon mossèn arribà a dir que l'escola mallorquina s'havia lliurat a la Lliga amb armes i bagatges, amb «el Príncep» (Joan Alcover) al capdavant. El *Diccionari* aconseguí el patrocini del rei (1924) i, en conseqüència, estrafeia la seva capçalera.

¹⁷ En ocasió d'un *trull* o avalot davant la Sala, el batle Darder cridava: ordre, ordre!, cosa que provocà la befa dels seus oponents polítics que ho consideraven poc mallorquí (*orde*, sol dir-se...)

El 1930 a *La Nostra Terra* es podia llegir: «Aquest any, la representació de Catalunya ha estat integral», al·ludint a la participació de Joan Estelrich, Artur Perucho i Antoni Ramis Togores a les converses de Ginebra de grups nacionals sense estat. A l'assaig de catalanisme cultural «apartidista» que tenia bona part de cristià, hi entraven al costat de gent d'esquerra, no sols lul·listes sinó també capellans. Francesc S. Aguiló, en plena República (1932) quan era aprovat l'Estatut de Catalunya, deia que «Catalunya, València i Mallorca són les tres regions de la gran nació. Aquest és l'esperit nou de Mallorca» al parlament llegit a Barcelona on es va desplaçar un mil·lenar de mallorquins per celebrar-ho. Aleshores, Antoni M. Sbert, Joan Estelrich i Gabriel Alomar tenien escó a les Corts de Madrid per Catalunya. *La Veu de Mallorca*, sota l'empenta d'Andreu Ferrer, conegué la seva efímera tercera època, el 1936.

Maig de 1936. *La Vanguardia* i altres diaris de Barcelona publiquen un «Missatge als mallorquins», al darrere del qual hi havia els illencs Antoni M. Sbert i Joan Estelrich. Hom manejava, sobretot, els vincles culturals, Institut d'Estudis Catalans, Orfeó Català, Universitat, Fundació Bernat Metge, Ateneu de Barcelona, etc.; la presència d'un «regne dins la mar», fundat per Jaume I i agraïment a l'esforç mallorquí per la catalanitat, personificat especialment en Marià(n) Aguiló. S'hi adherien 165 personatges principatins.

Juny de 1936. El dia 10 surt a la premsa de Mallorca i a *La Vanguardia*, signada per 153 mallorquins, la «Resposta als catalans». Cal anotar que, malgrat ser el «Missatge» una iniciativa de la dreta, la «Resposta», la firmaren esquerrans i dretans, tot proclamant la «unitat de sang, llengua i cultura». Menorca s'hi volia afegir, però el manifest redactat per mossèn Josep Salord no va arribar a publicar-se. Des del País Valencià s'adheriren al «Missatge» Joaquim Reig, Nicolau Primitiu Gómez, Adolf Pizcueta, Lluís Guarner, Carles Salvador, Emili Nadal i Robert Moróder (Mestre, 2009).

Juliol-agost de 1936. Alçament antirepublicà i desembarcament d'Alberto Bayo a les Illes; Antoni M. Sbert era conseller de Cultura i Governació de Catalunya, durant la guerra civil. Els repressors dels 107 signants de la «Resposta» que rectificaren (algun dels quals fou premiat) varen ser Miguel Villalonga —bon escriptor castellà—, Ricardo Fernández Tamarit i Lluís Zaforteza,¹⁸ dos militars «africans», no precisament valerosos, a la reserva per la Llei Azaña, i un aristòcrata adscrit a la CEDA, instigats per *Dhey* (Llorenç Villalonga). Els dos germans antirepublicans mereixen un paràgraf a part.

| ¹⁸ S'havia manifestat en sentit colonial, com a diputat el 1934, a *República* (MESTRE, 2009)

Llorenç Villalonga i Pons havia publicat la novel·la *Mort de dama* (1931), prologada per Gabriel Alomar i corregida per Jaume Busquets. Es tractava d'«un pamflet contra el grup de *La Nostra Terra*» (Massot, 1978) on el personatge d'Aina Cohen ha estat atribuït a M. Antònia Salvà o Guillem Colom, poetes dretans de la Ceba. Des d'*El Día*, on col·laborava Joan Estelrich, els germans Vilallonga s'alternaven en els atacs contra «los catalanes de Mallorca». Llorenç, metge psiquiatra, adduïa el pretext que *La Nostra Terra* li havia rebutjat un article psicoanalític.¹⁹ Acabà posant-se la camisa blava. A la postguerra, el clarividenc diputat Zaforteza volia segregat les Illes Balears del districte universitari de Barcelona: Fèlix Pons s'hi oposà amb èxit (Mir, 1975). La guerra civil va enaltir l'espanyolisme i afonar l'autonomisme «separatista» a base d'un anticatalanisme colonial i provincià, tot aprofitant el complex d'inferioritat, disfressat de camaleonisme. Josep M. Guàrdia, un intel·lectual valuós de les acaballes del segle XIX, ja s'havia camuflat de francès per fer catalanisme.

Malgrat tot, el darrer Estatut (1983) va aconseguir salvar el català com a llengua pròpia de les Illes, aprofitant l'«acolloniment» —perdonau el mot— momentani de la dreta.

LA IMMIGRACIÓ I EL TURISME: COLÒNIA O PROTECTORAT?

Cal una breu reflexió sobre el paper que ha exercit en la identitat baleàrica la proporció de *forasters* que hem acollit durant els segles XX i XXI. La mà d'obra, la solem qualificar d'immigrant, la massa turística, d'immigrada. Pobres i rics? Anem a pams, tanmateix.

L'any 1950, els censats no baleàrics nascuts a l'estat espanyol eren 33.546²⁰ i, el 2001 —dades del geògraf Pere A. Salvà—, 240.955. Això vol dir que a mitjan segle passat, no sentíem més que parlar «en mallorquí», llevat de qualque empleat en una *covachuela* administrativa. Els 241.000 «peninsulars» de l'arrencada del segle XXI formien el 27,4% de la població illenca. Tot i que, el 2016, haurien augmentat considerablement, m'accontentaré en fer-ne una anàlisi ràpida. Per començar, en sotrauré els procedents del Principat i del País Valencià —teòricament catalanoparlants—, 44.700 que rebaixen la proporció a un 22,3%: dels residents a les Illes, «per origen» parlava castellà: 22,4% a Mallorca, 15,7% a Menorca i 26,7% a les Pitiüses.

¹⁹ El paral·lelisme amb la trabucada posterior dels valencians Miquel Adlert i Xavier Casp, catalanistes de l'editorial Torre, és curiós, com també ho és que un valencià exiliat, Manuel Sanchis Guarner, «reconvertís» Llorenç Villalonga a la literatura catalana des de la tertúlia del Riskal on participaven Jaume Vidal i Josep M. Llompart

²⁰ Hi entraven els «murciàns» d'abans de la guerra, totalment integrats

Nogensmenys, les coses no acaben aquí, ja que tenim la qüestió dels estrangers dels quals dispòs de notícies més fresques. L'any 1996, els estrangers empadronats només sumaven 32.102 (un 4%), però el 2009 havien augmentat a 237.359 (el 22%). La meitat eren europeus, un quart sud-americans i un desè, magribins. Els alemanys —35.000, oficialment—, segons el professor P. A. Salvà, s'aproprien *de facto* als 50.000! Per això, alguns parlaven d'un Land alemany a Mallorca i Eivissa...

Si la immigració castellanoespanyola podia qualificar-se de «bombolla colonial», l'alemanya, jo la posaria com a «protectorat» ('dependència imposada a un territori, posat sota la protecció d'un estat més poderós, encarregat d'administrar-lo' DIEC). El capteniment d'aquestes minories respecte a la nostra identitat no és homogeni, ni de molt. Els que fan més mal són els sud-americans i els castellanoespanyols que es creuen —els creiem?— amb dret d'imposar-nos la seva parla. Els africans no tenen els mateixos prejudicis i, de vegades, s'integren o ho intenten. Els europeus, rònegament ens ignoren. La meitat de la població illenca, fet i fet, menysprea la nostra cultura o en passa. La situació és greu, prescindint dels fets econòmics que solen atorgar al turisme el diploma de salvador del nostre PIB, la maximització del qual no és la finalitat de les relacions humanes com va dir W. Hallstein, primer president de la Comunitat Europea.

El turisme —tema que sempre, m'ha pudit, ho confés— l'han volgut fer començar amb *La industria de forasteros* (1903), rebregat opuscle de Bartomeu Amengual que en propagava les excel·lències des de *La Almudaina*, com a director; després esdevindria secretari de la Cambra de Comerç de Barcelona. Llorenç Villalonga a les pàgines de la revista *Brisas*, de to snob (1934-1936), propugnava un turisme cosmopolita. A final de la dècada dels 1950 ja s'apreciava un *boom* turístic i els «picadors» mallorquins i eivissencs perseguien «ses sueques», mentre els *cursillos* de Joan Capó Bosch i Eduard Bonnín maldaven per restablir la moral amb la palanca espiritual —en castellà i «de colores».²¹

Des del punt de vista identitari i intel·lectual, la maledicció turística ha estat demolidora: hom atribueix a les facilitats turístiques el fet que les Illes tinguin el percentatge més baix d'universitaris de tot l'estat. Si consideram el paisatge o els usos del sòl, l'activitat turística no pot ser més destructora ja que explota uns recursos finits que, un cop exhaurits, ningú no reposa. L'anorreament del litoral, cada vegada més edificat i encimentat o artificialitzat, no cal ponderar-lo. El monocul-

²¹ Afavorits pel bisbe J. Hervàs, els *cursillos* practicaven un rentatge de cervell i un autèntic turment psicològic. Joan Capó i Sebastià Gayà se'n disputaven la paternitat clerical quan tota la iniciativa era del laic ben intencionat i íntegre, Eduard Bonnín

tiu turístic ha afeblit tots els altres rams del creixement econòmic que no siguin la bombolla constructora.

Aquella antiga societat senyorial i agrària es transforma en una societat pseudoburguesa, fonamentada damunt l'economia dels serveis [...], un empresariat [...] sense intel·ligència, sense imaginació, sense el més mínim sentit de l'humanisme [... que] ho ha tingut sempre tot venal, des del territori fins a l'ànima (Llompart, 1982).

Com dèiem, el monocultiu turístic ha implicat la desindustrialització. Manacor ha vist tancar successivament molts tallers de mobles i la gran factoria perlera; Llucmajor i Menorca han deixat morir la majoria de fàbriques de calcer; el tèxtil de Sóller i de Ciutat s'ha esvaït. Ho supleixen els *resorts* turístics? La pseudoburguesia turística, ignorant i *paleta* mai no s'ha preocupat gaire de la nostra cultura.

M'oblidava de la *balearització*, un terme que els anys 1970 es va difondre entre els tractadistes del turisme i la sostenibilitat per designar l'exagerada i vergonyosa pressió sobre el litoral que va assolir graus màxims a les Illes, després superats de molt a Catalunya i al sud del País Valencià. A la dècada del 1990, Pere Sampol denunciava que les Illes haguessin esdevingut «un immens solar a l'espera... del major nombre possible d'habitatges i segones residències de ciutadans europeus» (Pons, 2014).

L'economia de *resort*, de balneari, d'enllustrabotes i cambriers, és manejada des de fora —*tour operators* com TUI— o projectada cap a fora —Barceló, Escarrer a les Antilles— o a paradisos fiscals. Ens venem o ens venen? «El sector» ha bramat contra l'ecotaxa que no arriba ni tan sols a pagar el cost d'evacuar els excrements dels turistes, ni per compensar-ne la tudadissa desaforada de l'aigua o la despesa incontrolada de CO₂. Altrament, no podem oblidar que l'Estat es queda el 14% del PIB de les Balears, mentre que l'equipament de museus, arxius i biblioteques es troba a nivells de misèria autèntica.

POLÍTICA, NOMÉS CULTURAL

Diuen que, quan en Francesc Cambó vengué a Mallorca a visitar en Joan March Verga —devers l'any 1907, tractant d'atreure'l a Solidaritat Catalana—, li mostrà una llista de personatges procatalans que duia escrita i el financer li amollà: «Aquí no veig més que xuetes i capellans. No m'interessa!». Una maniobra política frustrada. Però la fundació cultural que, anys a venir (1955), duria el nom de «Juan March», tampoc no s'ha distingit per fer gaire cabal de la cultura de Mallorca. Tota

una altra cosa i ben positiva, caldria dir de la fundació del seu fill, Bartomeu March i sobretot de la Biblioteca.

Fins al 1923 no podem considerar un moviment catalanista organitzat i coherent que agrupa entorn de la llengua i cultura diversos petits nuclis preexistents: l'Associació per la Cultura de Mallorca, de nom ben transparent i les realitzacions de la qual ja he esmentat en paràgrafs anteriors.²² Malgrat haver-se mantengut lluny de la política fins a l'adveniment de la República, no s'estava de manifestar «la catalanitat bàsica de Mallorca». *La Nostra Terra* en va ser l'òrgan principal, dirigit facticament per Estanislau Pellicer i, després, per Joan Pons —acomboiat des de Barcelona per Miquel Ferrà—; publicava més que res material literari, però no hi eren absents la ciència (M. Massutí, F. P. Navarro, G. Colom Casanovas, B. Darder, A. Crespí), la tècnica (G. Alomar Esteve, J. Sureda), el noticiari o la crítica d'art redactada pel rodamón republicà E. M. Dethorey. El fracàs del mallorquinisme polític es degué a la no penetració a la massa social, tot i que fos «antropològicament mallorquina». Les institucions romanien a la cultura castellana, l'escola era exclusivament castellana²³ i l'únic ajuntament republicà que va fer alguns assajos de penetració va ser el de Ciutat (G. Forteza i E. Darder; Pons, 2014).

Després del trauma de la guerra civil dels tres anys, passà un lapse de silenci catacumbari amb discretes tertúlies quasi domèstiques que convocaven persones dretanes no gaire significades: com a molt, llegien poesia. L'Obra Cultural de Mallorca (1962), promoguda per Francesc B. Moll i presidida per Miquel Forteza, fou constituïda a Mallorca a semblança de l'Omnium Cultural. Climent Garau n'era un dels membres més actius en l'antifranquisme *cultural*. Comptat i debatut s'hi conjuntaven els supervivents de la Ceba i els joves inquiets per salvar la identitat. El 1965 —no és un detall fútil— Manuel Sanchis Guarner havia aconseguit que Joan Sales reeditàs *Mort de dama* i reconciliàs Llorenç Villalonga amb les lletres catalanes. Un grup de regidors liberals de l'ajuntament de Palma al cap dels quals hi havia en Miquel Duran (1974-1978) s'atrevia a manifestar la dissidència amb el búnquer (Marimon, 2004).

El Congrés de Cultura Catalana, que es va celebrar a Mallorca el 1976, reinciadia en el mateix mot d'ordre i concepte: aleshores no hi havia més remei que insistir en «la força alliberadora de la cultura» (Mir, 1988) com a nexa d'unió dels

²² Bona part dels membres d'ACM ho eren també de la Societat Arqueològica Lul·liana i, encara que sembli més pintoresc, de l'Esperantista Klubo Palma, d'arrels barcelonines, *samideanos...*

²³ La traducció al català del *Grau elemental* del manual de Miquel Porcel (1932) amb prou feines va tenir difusió

Països Catalans. La Federació Llull remunta a 1988, tot i que ha sofert diverses desconnexions; la titulada Joan Lluís Vives, de les universitats, ha estat més eficaç a la llarga, des de 1994. La recepció de la TV3 s'ha mantingut contra vent i marea a les Illes que disposaven d'un mitjà periòdic imprès —*Diari de Balears*, successor de *Baleares*—, ara contret als caps de setmana com a compendi de l'*Ara*.

Els anys 1930, Nicolau Primitiu Gómez havia inventat la Bacàvia. Havien de passar més de 30 anys perquè Joan Fuster ressuscitès els Països Catalans. Els subterfugis o eufemismes eren i són molts, catalanosfera, catalanofonia, catalània, països de llengua catalana: cultura + llengua, al cap i la fi.

Un excurs politicocultural, abans d'acabar. L'observador que subscriu i que mira, del País Valencià estant, el dia a dia dels esdeveniments de la seva illa, cada dia es veu colpit per la repetició —imitació?— dels capteniments dels líders, bons i dolents, valencians i mallorquins. Em referesc concretament a la política cultural. Es repeteix la síndrome Binimelis?²⁴ Un dels literats mallorquins més cotitzats, Baltasar Porcel, va mantenir un calculada indefinició política: no sé si era casualitat. La Mediterrània era la seva pàtria natural;²⁵ Mallorca, la pàtria vivencial i emocional i la pàtria cultural-nacional Catalunya i els Països Catalans (Pons, 2014). Home de partit, en Porcel no ho va ser mai.

A l'Europa de les regions de J. Monnet i de W. Hallstein i depassant les nacions-estat, caldria quelcom més que culturalisme. I acabarem l'apartat amb una anècdota com ha començat. El president balear G. Cañellas (1983-1995) repetia: «tanta cultura fa oi!» Tenia raó?

DE MÉS A MÉS DE CULTURA, POLÍTICA

Els mallorquins són —som— empegueïdors, temorosos del ridícul fins a cotes inconcebibles, murrís, mandrosos («ja ho veurem!»), prudents, indecisos... És una part de l'explicació, no tota. La cultura com a subterfugi, com a excusa, com a camuflatge i «qui dia passa, any empeny». Així i tot, en determinades circumstàncies, hem vist prohoms que han actuat i destacat en política, massa vegades, però, a la del Principat o de Madrid. Vull remarcar, tanmateix, uns quants episodis iniciàtics i, posteriorment, més madurs.

²⁴ L'historiador i geògraf Joan B. Binimelis (1539-1616), que havia obtingut els graus a l'Estudi General de València, va assumir l'estàndard lingüístic valencià i la dèria diglòssica. En vista a la publicació, va traduir la seva història, com feien els valencians dels segles XVI-XVII

²⁵ El president Pujol li va crear (1988-2000) l'Institut Català de la Mediterrània

El 1869, els republicans federals baleàrics s'adheriren a un pacte *no separatista*: «El comité provincial de las Islas Baleares se entenderá con el Comité del Estado de Cataluña». Un cop proclamada la primera república, el 1873, la Diputació demanava formar part de l'Estat Català, però no aconseguiria més que reforçar l'antiautonomisme dels conservadors. La Restauració va reaccionar amb un espanyolisme elemental i bròfec (Melià, 1977).

Quan, el 1890, se celebrava el mig segle de *La Palma* ja al·ludit, hi havia més normalitat cultural i els lletraferits mallorquins malavejaven recobrar l'ús escrit de la llengua. La crisi econòmica colonial no donava per a més; el cacicat seguia imperant i imposava el servilisme, l'autoodi i la mediocritat. La Renaixença es feia esperar. *La Almudaina*, el mateix any, iniciava —en castellà— una campanya per Mallorca encapçalada per Miquel S. Oliver. Alguns intel·lectuals mallorquins com en Gabriel Alomar (seguint el federalista Pi i Margall) gosaven entrar en política i n'Oliver, pels conservadors catalans; el seu llibre *La cuestión regional* (1899) no va assolir gaire èxit. Cal dir que el regionalisme aspirava a regenerar un país condormit (Melià, 1977).

Al Congrés de la Llengua Catalana (1906), organitzat per mossèn Alcover, que n'Alomar va qualificar d'«obra essencial d'unitat», propugnava *una nació* que harmonitzàs el socialisme i el nacionalisme. A. M. Alcover no s'estava d'esmentar «els catalans de Mallorca» que el secundaven i la unitat de la llengua comuna, el 1909. Miquel Ferrà, el mateix any, en una conferència es presentava com a apolític, catalanista i federalista (amb Portugal inclosa, Mir, 1975). El març de 1909, amb el referent de Solidaritat Catalana, es va presentar a les eleccions municipals L'Espurna que només va aconseguir un 12% dels vots de Ciutat; l'esquerra els acusà de clericals (Mestre, 2009: 16). Tal volta era el primer assaig de sortir a la palestra política.

Però el 1916, el mossèn ja es manifestava contra «mestre Biel» [Alomar], ateu, mentre que la Lliga no ho era i mantenia un nacionalisme no separatista; es considerava advers a la Mancomunitat Balear de Lluís Alemany, tot preferint la Mancomunitat Catalana. «És que Barcelona es pitjor que Mallorca?».

El 9 de desembre de 1917 —dos segles després de la Nova Planta— es constituïa el Centre Regionalista que volia fer política, però no partidista. La regió era Mallorca, la nació —no confessada— la catalana i la federació ibèrica; per damunt de l'esquerra i la dreta, hi havia de surar el patriotisme. N'era el cappare teòric l'arquitecte Guillelme Forteza i, a una certa distància, Miquel Ferrà. Alguns mauristes secundaven la idea, mentre que l'esquerra es mantenia més dubitativa. L'any 1920 s'hi afegiren els liberals d'Alexandre Rosselló. El cacicat liberal i conservador s'hi mostrava més que reticent, hostil. Rafael Ramis insistia en «el buit i la passivitat musulmana nostra».

La Veu de Mallorca (1917-1919), a la segona època, va ser objecte de l'esforç personal de Joan Estelrich que observava la creixença i desorientació del mallorquinisme. Hi predicava l'autonomia de la Jove Mallorca, de sentit catalanesc, juntament amb la de les regions germanes. Opinava que els intel·lectuals mallorquins nacionalistes no eren pràctics. Si Miquel Ferrà es pronunciava per la Lliga, Guillem Forteza clamava per «una pàtria feta de *bòveda* de creueria d'arcades diagonals» entre les Illes, Catalunya, el Rosselló i el País Valencià, però rebutjava el pancatalanisme. Contràriament, Joan Estelrich —amb pseudònims diversos— insistia en l'adhesió dels mallorquins a l'estat català, en la condició d'autònoms. El trencament de mossèn Alcover amb l'Institut d'Estudis Catalans, ja esmentat, s'esdevé el 1918 i és un símptoma que, fins i tot els dretans —tal vegada per ser-ho— tenien difícil entendre's amb el Principat o ser-hi entesos.

Abans de l'adveniment de la República que acceleraria els esdeveniments, el 1930, es fundava el Centre Autonomista de Mallorca a mans de persones addictes a la Lliga com J. Pons, M. Ferrà, A. Salvà i J. Estelrich. Abans d'acabar l'any, Lluís Zaforteza, marquès del Verger, havia propugnat el Centre Regionalista amb els exmauristes en una palesa contraprogramació. Amb el nou règim arrenca, el juny de 1931, l'Avantprojecte d'Estatut, ja al·ludit, de les illes de Mallorca, Menorca i Eivissa, vuit dels redactors del qual, dels deu, eren de l'Associació per la Cultura de Mallorca. Un grup dels partícips, el podríem adscriure als conservadors cristians —ara en diríem cristianodemòcrates (J. Pons, M. Ferrà, G. Colom Ferrà)— i l'altre a l'esquerra republicana (E. Darder, A. Crespi, P. Oliver). Els polítics menorquins se'n desmarcaren, el mateix juliol, tot i que la iniciativa oficial era de l'Associació per la Cultura de Mallorca i les Cambres de Comerç i Agrícola. El concert econòmic, a l'estil basc, era un dels desideratums, el Gran i General Consell i les Diputacions insulars, també. Apuntava, no confessada, una prevenció contra Catalunya, mentre que en G. Alomar al Parlament espanyol esmentava la immaduresa illenca i defensava la incorporació al Principat. Els defensors de l'Estatut capitidismíniut es conformaven amb les Illes que en un futur *podrien* incorporar-s'hi. «El procés restà aturat a penes iniciat». «Es manté el caliu de la llengua» (*La Nostra Terra*, setembre de 1932). *Alanís* (Joan Pons), mentrestant avisava: «Recordau-vos de Mallorca!». No tot es perdia pel mateix cantó. *La Veu de Mallorca* havia estimulat el procés en la seva segona època, sens reeixir-hi. El Centre Autonomista, constituït en partit republicà liderat per Bernat Jofre, el 1935-1936, no s'avenia gaire amb la Ceba. Una tercera sortida de *la Veu*, el 1936, de la mà d'Andreu Ferrer, va resultar ben efímera. La CEDA de Lluís Zaforteza batallava contra l'autonomisme.

Albert Vigoleis Thelen a *L'illa de les dues cares*²⁶ forneix una imatge vívida de la negror dels tres anys de la guerra civil a la *pacífica* Mallorca, retratada des d'un angle diferent per Georges Bernanos a *Les grands cimetières sous la lune* (1938). Dels polítics nacionalistes, uns fugiren, els altres s'amagaren o es giraren la casaca o foren afusellats. El silenci sepulcral es va imposar durant anys.

Calgué esperar el 1976, any de mobilitzacions. Es reunia al santuari de Cura —el puig de Randa, la muntanya de les il·luminacions de Ramon Llull— una assemblea dels Països Catalans que redactava un Estatut i obtenia un pacte autonòmic majoritari entre la «sopa de lletres» de multitud de partits germinals. Josep Melià, procurador de les Corts franquistes hi posava la seva contribució teòrica eficaç. El bisbe Teodor permetia una tancada històrica a l'església de Sant Miquel... Però, el búnquer estimulava el balearisme (Marimon, 2004). A les eleccions de l'1 de març del 1979, en plena transició, l'opció nacionalista va obtenir un míser 3,3%; el mes següent, a les preautonòmiques, un 11,5%, cosa que obria un camí a l'esperança, confirmada per les municipals (16%). Una manca d'autoestima, un excés de provincianisme i desconfiança s'uniren al «café para todos» que ens posava al mateix nivell de La Rioja i gràcies: el penúltim dels setze estatuts. Una autonomia *atorgada*, no exigida, gestionada vint anys pels qui no hi creien.

L'avantprojecte d'Estatut va adoptar la via lenta i la redacció de 1981 no fou aprovada a Madrid. Entretant, naixia Unió Mallorquina que esdevendria un partit «frontissa» en nombrosos governs futurs i va assumir el paper —ignominiós, com s'ha vist després— d'un centre-dreta desitjable. El Partit Socialista de Mallorca —no afiliat al PSOE estatal, ni de molt— es quedava a les eleccions d'octubre de 1982 en un 2,4 dels vots. A la fi, com a resultat d'un pacte d'Unió Mallorquina, cuit a Madrid amb la dreta de Manuel Fraga,²⁷ fou aprovat el 1983. Podia haver estat pitjor: la «paritat» no es va imposar i era reconegut el català com a llengua pròpia i oficial. El 1986 es promulgaria una acceptable llei de normalització lingüística que mai no s'ha acomplert. El grup Blanquerna, fundat el mateix any, fomentava un diàfan mallorquinisme catalanista, demòcrata cristià, suportat per l'escoltisme i animat per l'apotecari Climent Garau.²⁸ Els proteccionistes aconseguïen salvar sa

²⁶ Publicada en alemany, el 1953, i traduïda al castellà (Anagrama, 2006), espera la publicació de la versió catalana de Germà Garcia i Boned, que n'ha tret diversos comentaris com «Les confessions d'un picardiós», *Randa*, 23 (1988), pp. 141-204

²⁷ Jeroni Albertí, el president d'Unió Mallorquina, fou coaccionat per la Banca

²⁸ Hi participaven Joan Vidal Perelló, registrador, Paquita Bosch, Josep M. Magrinyà i mossèn Pere Llabrés

Dragonera, es Trenc, cala Mondragó i Cabrera, gràcies a les mobilitzacions del GOB (Grup Ornitològic Balear) que esdevindria una força de xoc. L'altre grup de pressió era «el sector» dels hotelers que conspiraren contra el president del Partit Popular, Cristòfol Soler fins que el derrocaren, el 1996.

Els darrers esdeveniments polítics són massa recents per ser historiat. Ho faré telegràficament. Durant l'any 1990 s'havia conformat el primer pacte de progrés que va permetre albirar qualche esperança i, el 2000, a les eleccions de diputats, el Partit Socialista de Mallorca va obtenir un 5,9% que, sumat al d'Unió Mallorquina (2,9), Els Verds (2,4) i Esquerra Unida (4%), donaven un significatiu 14,4%. A les votacions de 1995 el PSM va obtenir el 13%. Tanmateix, a les eleccions autonòmiques del 2003, Unió Mallorquina es va coaligar amb el Partit Popular.

La trajectòria dels darrers anys de la dreta balear, sumada al menfotisme o desengany de bona part d'electorat, ha mostrat el paper de comparsa dels conservadors espanyols. La devolució de poders als seus legítims titulars, tant el legislatiu com l'executiu i l'econòmic que demanava Melià no s'ha vist ni exigít. Els doblers de les Illes haurien de ser per resoldre els problemes de les Illes, dins una programació econòmica i un control del sistema financer. Mentrestant hem perdut, fins i tot, les caixes d'estalvi sense que n'hàgim trobat els responsables. La balearització és molt més que la castellanització, «és la destrucció del sentit col·lectiu d'una nació i el seu immolament a l'egoisme individualista dels especuladors» (Melià, 1977).

Josep Melià, tot i no negar els Països Catalans, creia que el diàleg hauria d'entaular-se entre l'estat i les Illes: només quan elles «recobrin l'autonomia política i es produeixi la devolució de poders», podrà iniciar-se el procés federal. La fatalitat ens porta a les Illes Balears com a nació política i la història als Països Catalans com a nació cultural i la revolució moral a un canvi que hauria d'encapçalar el nacionalisme. Amb sanitat i escolarització no n'hi ha prou, ja que a la cultura hi entren patrimoni, arxius, biblioteques, edició, arts plàstiques, teatre... (Pons, 2014), la prioritat de les quals no s'acaba de veure en el govern actual. Des del recent 2015, el tombant autonòmic en unes altres mans és prou més satisfactori, amb una generació més jove que s'apropa al poder. Esperem, fins i tot, contra tota esperança. ☪

BIBLIOGRAFIA

- AA.DD. (2005): *Els certàmens del Seminari Conciliar de Sant Pere*, Palma, Consell de Mallorca.
- AMENGUAL, Bartolomé (1903): *La industria de forasteros*, Palma de Mallorca, Amengual y Montaner.
- CARRIÓ, Bartomeu (1999): *El nacionalisme a les Balears (1898-1936)*, Palma, Documenta Balear.
- LLOMPART, Josep M. (1991): *Països Catalans? i altres reflexions*, Mallorca, Ed. Moll.
- MARIMON, Antoni (2004): 1. La transició (1975-1978). 2. Democràcia i preautonomia (1979-1983). 3. L'autonomia balear (1983-2003), dins Ernest Belenguier (ed.), *Història de les Illes Balears*, III, Barcelona, Edicions 62, pp. 397-446.
- MAS, Joan (2008): *La construcció d'una identitat. El debat ideològic i cultural de J. M. Quadrado i J. L. Pons i Gallarza*, Palma, Lleonard Muntaner.
- MASSOT, Josep (1978): *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MELIÀ, Josep (1977): *La nació dels mallorquins*, Barcelona, Ed. Selecta.
- MESTRE, Bartomeu (2009): Vindicació de *La Nostra Terra*. Edició facsímil, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics. Cf. I, pp. 13-134.
- [MIR, Gregori] (1975): Anselm Llull. *El mallorquinisme polític. 1840-1936*, París, Edicions Catalanes de París, 2 vols.
- MIR, Gregori (1988): *El nacionalisme de «La nostra terra»*, Mallorca, Ed. Moll.
- MOLL, Francesc B. (1996): *Un home de combat. Mossèn Alcover*, Mallorca, Ed. Moll.
- OLIVER, Miguel S. (1898): *La cuestión regional*, Palma de Mallorca, Amengual y Muntaner.
- PONS, Damià (2014): *Memòria i projecte. País, cultura i política*, Palma, Lleonard Muntaner.
- ROSSELLÓ I VERGER, Vicenç M. (2015): *Història de la Ciència a les Illes Balears*. V, Palma, Govern de les Illes Balears.